

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԱՎԻԹ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԳԵՎՈՐԳ ՄԵԼԻՔ-ՂԱՐԱԳՅՈՋՅԱՆԸ ՀԱՅՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր – Գևորգ Մելիք-Ղարազյոզյան, Դավիթ Զավրյան, Հայաստանի առաջին Հանրապետություն, Գերմանիա, հայոց համալսարան, Անդրկովկասյան մասնավոր համալսարան, հայ ուսանողություն, Հանրային կրթության նախարար

Հայ մտավորականները XX դարասկզբին, պատմական մեծ հեղափոխությունով պայմանավորված, ազգաշահ գործունեություն էին ծավալել հայոց ինքնության պահպանման և պետականության վերակերտման ուղղությամբ: Գևորգ Մելիք-Ղարազյոզյանը նրանցից մեկն էր, որի քաղաքական-մշակութային գործունեությանը, ցավոք, հետագա տասնամյակներում համարժեք գնահատական չի տրվել:

Նա ծնվել է Երևանում 1873 թ., բարձրագույն կրթությունը ստացել Բեռլինի համալսարանում: 1903-1905 թթ. եղել է «Кавказский вестник», 1905 թ. «Արշալույս» պարբերականների խմբագիրը: Հայաստանի առաջին Հանրապետության տարիներին, որպես Հայ ժողովրդական կուսակցության անդամ, նա ընդգրկվել է կոալիցիոն կառավարության կազմում. 1918 թ. դեկտեմբերից մինչև 1919 թ. հունիսը եղել է ՀՀ հանրային կրթության նախարար¹: Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի գիտական, գեղարվեստական ժառանգության զգալի մասը մինչ այժմ հրատարակված չէ: Վերջերս՝ 2017 թ., ռուսերեն լույս տեսավ նրա «Հիշողություններ» խորագիրը կրող գիրքը², որտեղ հեղինակը մի շարք հետաքրքիր և արժեքավոր տեղեկություններ է հաղորդում 1918 թ. Հայոց ազգային ժողովի պատմիչականության կազմում Գերմանիա կատարած իր ուղևորության մասին³:

---

¹ Տե՛ս Մելիք-Ղարազյոզյան Գ. // https://haydzayn.com/am/page/Geworg%20Melik%60-Gharyozyan_48786

² Տե՛ս Мелик-Карагезян Г., Воспоминания. Делегация Армянского Национального Совета в Германию и в союзные с ней страны в 1918 году, Москва, Ереван, 2017:

³ Գրքի տպագրության հարցում մեծ է նրա թոռան՝ Միխայիլ Վերմիշևի ներդրումը, որի անմիջական ջանքերի շնորհիվ «Հիշողությունները» դարձել է հայ և ռուս պատմաբանների, ինչպես նաև ընթերցող լայն շրջանակների սեփականությունը:

1. Գ. Մելիք-Ղարապետյանը XX դարասկզբի հայ ուսանողության խնդիրների մասին

Դեռևս XIX դարավերջին Գ. Մելիք-Ղարապետյանը առանձնակի հետաքրքրություն էր ցուցաբերում Եվրոպայի և մասնավորապես Գերմանիայի համալսարաններում հայ ուսանողների ուսումնառության, նրանց ծավալած գործունեության հանդեպ: Իր հետազոտական պրպտումները 1901 թ. հրատարակում է առանձին գրքույկով¹, որն անմիջապես հայտնվում է արևելահայ մամուլի ուշադրության կենտրոնում: «Լումայ» և «Մուրճ» ամսագրերում գրախոսություններ են տպագրվում²:

Ուշագրավ են հեղինակի առաջադրած խնդիրները, որ ներկայացվում են առաջաբանում: Դրանք բխում են XX դարասկզբի հայ հասարակության սոցիալ-քաղաքական և մշակութային զարգացման առաջնահերթություններից: Լայն առումով փորձ է արվում հստակեցնել ոչ հայկական միջավայրում կրթություն ստացող հայ ուսանողների կյանքի, մտավոր գործունեության, կենցաղի ու հետաքրքրությունների շրջանակը. «Ովքե՞ր են կազմում այդ ուսանողութիւնը, որո՞նք են նրա ձգտումները, ի՞նչ և որպէ՞ս է նա ուսանում, թէ՛ նա արտասահմանից ի՞նչ է բերում հայրենիք և այլն, և այլն: Բաւական է մատնանիշ անել, թէ որքան հետաքրքիր է նոյն իսկ միայն վերջին հարցը- ի՞նչ մտաւոր և բարոյական պաշար է բերում հայ ուսանողը Եւրոպայից, ի՞նչ ազդեցութիւն է գործ դնում նա մեր ազգային հոգեկան զարգացման վրա»³, - գրում է Գ. Մելիք-Ղարապետյանը: Վերջին երկու հարցի վերլուծությունը չկա. թերևս հեղինակն ինքը ևս զգացել է, որ այս փոքրածավալ գրքույկի սահմաններում նման լուրջ և խորքային հետազոտություն հնարավոր չէր կատարել:

Գիրքն ունի 91 էջ, ութ բաժին, որոնց մեջ հեղինակն առանձնացնում է հատկապես երկու կարևոր խնդիրներ: Դրանցից առաջինը հայ ժողովրդի արևելահայ ու արևմտահայ հատվածները ներկայացնող ուսանողների բնավորության, բարոյահոգեբանական ըմբռնումների համեմատական բնութագիրն է, որը սուբյեկտիվ մեկնաբանություն է ստանում հեղինակի գրչի տակ և դառնում «Լումայ» ամսագրի գրախոսի քննադատության թիրախներից մեկը⁴: Ի դեպ, տաճկահայերի և կովկասահայերի գեղագիտական կողմնորոշմանն առնչվող այն դրույթը, ըստ որի՝ «տաճկահայերը գերադասում են գրականութեան մէջ գեղարւեստը գիտութիւնից և հրապարակախօսութիւնից», իսկ կովկասահայերը՝ «հրապարակախօսութիւնը և գիտութիւնը՝

¹ Տե՛ս **Մելիք-Վարազեօղեան Գ.**, Գերմանիայի հայ ուսանողութիւնը, Թիֆլիս, 1901:

² Տե՛ս **Բրիչ** // «Լումայ», 1902, թիվ 1, էջ 231-238, **Նալբանդեան Վ.** // «Մուրճ», 1902, թիվ 1, էջ 143-147:

³ **Մելիք-Վարազեօղեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 5-6:

⁴ Տե՛ս **Բրիչ**, նշվ. աշխ., էջ 232-233:

գեղարուեստից»¹, կարծում ենք, Արշակ Չոպանյանի հոդվածներից մեկի անուղղակի արձագանքն է²:

Մյուս կարևոր խնդիրը, որ քննարկում է հեղինակը, հայ ուսանողների և գերմանական միջավայրում նրանց մեկուսի ապրելակերպի, այդ երկրի մտավորական խավի հետաքրքրություններին հիմնականում անհաղորդ լինելու շուրջ հեղինակի խորհրդածություններն են: Դրանք նույնպես միանշանակորեն չեն ընկալվում՝ տարաձայնությունների առիթ տալով «Լուսմայում» և «Մուրճում» տպագրված գրախոսականներում³:

Այս ամենով հանդերձ, Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի գրքույկը հայ իրականության մեջ առաջին լուրջ փորձերից է⁴՝ հետազոտության առարկա դարձնելու օտար երկրներում կրթություն ստացող հայ (այդ թվում՝ արևելահայ ու արևմտահայ) ուսանողների կյանքը, փաստական ու վիճակագրական տեղեկությունների հիման վրա ներկայացնելու նրանց մասնագիտական հետաքրքրությունները, հայ ուսանողին բնորոշ բարոյահոգեբանական մի շարք կողմեր և այլն: Բուհական կյանքի հանդեպ տարիներ առաջ ունեցած առանձնակի հետաքրքրությունը, կարծում ենք, կարևոր դեր է խաղացել, որ Առաջին հանրապետության տարիներին բազմաշնորհ այս մտավորականը սիրով ու պատասխանատվությամբ ընդունի Հանրային կրթության նախարարի պաշտոնը:

2. Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի գործունեությունը Հայոց համալսարանի ստեղծման նախապատրաստական շրջանում (1918 թ. դեկտեմբեր-1919 թ. մայիս)

Վերականգնված պետականության պայմաններում մայր բուհի հիմնադրմանն անմիջականորեն առնչվող գործիչներից առաջին ամիսներին առանձնանում են հատկապես Գևորգ Մելիք-Ղարազյոզյանը և Դավիթ Չավրյանը: Նրանց գործունեության այդ շրջանը ներկայացված է Առաջին

---

¹ Տե՛ս **Մելիք-Ղարազեօղեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 11-12:

² Իր «Ռուսահայեր ու թրքահայեր» հոդվածում դեռևս 1899 թ. Արշակ Չոպանյանը գրում է. «Ռուսահայոց մեջ տիրական ձգտումը «օգտապաշտութիւնն» է, տաճկահայոց մեջ՝ «գեղեցկագիտական զգացումը», «Ռուսահայ գրականութիւնը ծայրէ ծայր «հրապարակագրութիւն» մըն է. Աբովեանէն ու Նազարեանէն սկսեալ մինչև Մուրացան եւ Լեօ, [...] Տաճկահայ գրականութեան մեջ տիրող ձգտումը գեղեցկագիտական ձգտումը եղած է»: // «Անահիտ», 1899, թիվ 11, էջ 318, 322-323:

³ Տե՛ս **Բրիչ**, նշվ. աշխ., էջ 233-235, **Նալբանդեան Վ.**, նշվ. աշխ., էջ 144-146:

⁴ «Լուսմայի» գրախոսության տողատակում հեղինակը հիշատակում է հայ ուսանողների մասին Իս. Հարությունյանի հետևյալ աշխատությունը՝ «Գերմանիայի մանկավարժական բարձրագոյն հաստատութիւնների գործունեութիւնը և հայ ուսանողները»: Տե՛ս **Բրիչ**, նշվ. աշխ., էջ 231:

հանրապետության օրոք Երևանի համալսարանին նվիրված փաստաթղթերի ժողովածուում¹:

Երկրում տիրող ծանրագույն վիճակը (կաթվածահար տնտեսություն, սով, համաճարակներ, անօթևան գաղթականներ), բնականաբար, հիշյալ ամիսներին (1918 թ. դեկտեմբեր-1919 թ. մայիս) Երևանում հայկական համալսարան ունենալու հույսեր չէր ներշնչում: Ուստի որպես այլընտրանք՝ կոալիցիոն կառավարության կազմավորումից անմիջապես հետո Հանրային կրթության նախարարության օրակարգում դրվում է Թիֆլիսում գործող Անդրկովկասյան համալսարանին նախ ֆինանսական օգնություն տրամադրելու, իսկ հետագայում նաև Երևան փոխադրելու հարցը: Բանն այն է, որ այս համալսարանը հիմնել էին «մի խումբ հայ ինտելիգենտներ», ուսանողների կեսը հայեր էին, մեծ թիվ էին կազմում նաև հայազգի դասախոսները²: Թիֆլիսում խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո համալսարանը հայտնվել էր ֆինանսական առումով անմխիթար վիճակում:

Նախարար նշանակվելով՝ Գ. Մելիք-Ղարաբյոզյանն սկսում է ակտիվ գործունեություն ծավալել: Դ. Ջավրյանը, որ Անդրկովկասյան համալսարանի դասախոս էր, դառնում է նրա պաշտոնական ներկայացուցիչը Թիֆլիսում: 1919 թ. հունվար-ապրիլ ամիսներին Ջավրյանի հետ նամակագրության, ինչպես նաև առանձին հանդիպումների միջոցով Գ. Մելիք-Ղարաբյոզյանը խնդիրը մշտապես պահում էր իր տեսադաշտում: 1919 թ. հունվարի 25-ին օգտվելով Ջավրյանի՝ Երևանում գտնվելու առիթից՝ նա խորհրդակցություն է հրավիրում նախարարությունում, որին մասնակցում էին նաև Հայաստանի բարձր տարրական և միջնակարգ դպրոցների մանկավարժական ու ծնողական խորհուրդների 16 ներկայացուցիչներ: Համակողմանի քննարկման վերջում ժողովականներն ընդունում են, որ հայ ժողովրդի համար համալսարան ունենալն անհրաժեշտություն է՝ սկզբնական շրջանում թեկուզ 200 ուսանողներով: Հարցի վերջնական լուծումը վստահվում է նախարարին՝ հետևյալ որոշմամբ. «Թողնել ժողովրդ[ական] լուսավորության մինիստրին համալսարան բաց անել առաջին հնարավորության դեպքում»³:

Փետրվարին շարունակվում է Դ. Ջավրյանի և Գ. Մելիք-Ղարաբյոզյանի նամակագրությունը, իսկ մարտի սկզբին վերջինս Հայաստանի կառավարությանն է ներկայացնում զեկուցագիր «Անդրկովկասյան մասնավոր համալսարանը Երևան տեղափոխելու նպատակահարմարության մասին»: Նրա փաստարկումներն ու հիմնավորումները մատնանշված են երկու հիմնական ուղղություններով: Նախ՝ համոզված է, որ այդ մակարդակի բարձ-

¹ Տե՛ս «Երևանի համալսարան, 1918-1920 թթ. վավերագրերի ժողովածու» (կազմողներ՝ Ֆ. Հ. Մամիկոնյան, Ս. Ս. Միրզոյան), Երևան, 1995:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 30:

³ Նույն տեղում, էջ 25:

րագույն դպրոց կառավարության սուղ միջոցներով Երևանում հիմնելը «[...]արդիս (այսինքն՝ այդ օրերին – Զ. Պ.) կանգնած է անհաղթելի դժվարությունների առաջ»: Երկրորդ՝ իբրև տեղափոխման հիմնական առավելություններ նշվում են. ա) Անդրկովկասյան համալսարանի՝ Երևան փոխադրման շնորհիվ Հայաստանում «հնարավորություն է ստեղծվում ունենալու լիովին կազմակերպված և բավականին հարուստ կահավորված համալսարան»¹, և բ) «Անդրկ[ովկասյան] մասնավոր համալսարանը, որպես հայ ինտելիգենցիայի երախայրիք, շատ հեշտությամբ կարող է հենց առաջին քայլերից ազգայնանալ, հիմնելով զուգընթաց ամբիոններ, եթե երևան գան հայ գիտական ուժեր»²: Մինչ այդ անհրաժեշտ էր ապահովել համալսարանի գոյությունը Թիֆլիսում, եթե Հայաստանի կառավարությունը 2 500 000 ռուբլու ֆինանսական աջակցություն ցույց տար (այն խիստ անհրաժեշտ էր դասախոսներին «ռոճիկ տալու», պատրաստի գիտական ուժերը չցրելու, համալսարանի հայ ուսանողների շահագրգիռ վերաբերմունքը չթուլացնելու համար և այլն):

Հայաստանի նախարարների խորհրդի պատասխանն ուշանում է, իսկ Զավրյանի նամակներում մտահոգություններն ու տագնապները օրեօր ավելի են մեծանում: 1919 թ. մայիսի 5-ին Հանրային կրթության նախարարի նախաձեռնությամբ գումարվում է նախարարության խորհրդի նիստ՝ Անդրկովկասյան համալսարանին նպաստ տալու հարցով: Որոշվում է «հատկացնել 500000 ռ. Համալսարանը Թիֆլիսում պահելու համար, եթե ոչ ամբողջովին, գեթ մասամբ»³, որից երկու օր անց Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանը կրկին դիմում է Հայաստանի նախարարների խորհրդին: Գրության մեջ նա մեկ անգամ ևս տեղեկացնում է այս ընթացքում Անդրկովկասյան մասնավոր համալսարանի տեղափոխման հետ կապված իր քայլերի մասին՝ նախկին փաստարկներին ավելացնելով մի քանի նոր հիմնավորումներ ու առաջարկներ: Խնդրանքը նույնն է՝ նյութական օգնությամբ տեր կանգնել համալսարանին: Պատճառաբանումների մեջ ավելացել էր նաև հետևյալը. «[...] մայիսի 10-ին համալսարանի խորհուրդը պետք է որոշի՝ Ադրբեջանի կառավարության առաջարկը ընդունում է, թե ոչ, իսկ այդ հարցը կարող է բացասաբար որոշվել միայն ապագա տարվա նյութական օգնության ապահովության դեպքում»⁴ [մեր կառավարության կողմից – Զ. Պ.]»:

Հանրային կրթության նախարարության քայլերն այս անգամ ավելի կտրուկ էին, ուստի Հայաստանի կառավարության մայիսի 7-ի նիստում քննարկվում է հարցը: Քաղվածքում մասնավորապես նշվում է.

«Լսեցին.

---

¹ Նույն տեղում, էջ 30:

² Նույն տեղում, էջ 31:

³ Նույն տեղում, էջ 45:

⁴ Նույն տեղում, էջ 45-46:

Հ[անրային] կրթության մինիստրի զեկուցումը Անդրկովկասյան համալսարանին 500000 ռ. նպաստ տալու մասին:

Որոշեցին.

Մերժել և հանձնարարել Հ[անրային] կրթության մինիստրին զեկուցում ներկայացնել Հայաստանի համալսարանի բաց անելու մասին՝ ներկայացնելով համալսարանի ծրագիրը և նախահաշիվը»¹:

Սրանով փաստորեն փակվում է Անդրկովկասյան մասնավոր համալսարանը Երևան տեղափոխելու հարցը:

Դժվար է ասել՝ ինչ ընթացք կստանային հետագա իրադարձությունները, եթե կառավարությունը հաստատեր համալսարանին ֆինանսապես օժանդակելու՝ նախարարության որոշումը: Գ. Մելիք-Ղարաբյոզյանը կրթական կյանքին քաջատեղյակ մտավորական էր, խորապես ծանոթ էր խնդրին, իր ներկայացուցչի հետ չորս ամիսների ընթացքում բազմիցս քննարկել էր այդ հարցը, լսել տեղափոխման հետ կապված դրական և բացասական կարծիքները:

Այդուհանդերձ, կարծում ենք, երկու կարևոր գործոն օբյեկտիվորեն լուրջ խոչընդոտներ դարձան: Առաջինը ֆինանսական այն ծանր կացությունն էր, որն առկա էր հանրապետությունում: 2.5 միլիոնը, անգամ 500 000 ռուբլին այդ ամիսներին շոշափելի գումար էին աղքատիկ բյուջե ունեցող կառավարության համար: Երկրորդը տրանսպորտային միջոցների խնդիրն էր: Նշված ամիսներին հիմնականում չէր գործում երկաթուղին, ճանապարհները մեծ մասամբ փակ էին ու վտանգավոր: Ուստի Թիֆլիսից Անդրկովկասյան համալսարանի գույքն անգամ Երևան տեղափոխելը կապված էր լուրջ դժվարությունների հետ: Հնարավոր է՝ կային նաև սուբյեկտիվ գործոններ՝ կապված միջկուսակցական (Գ. Մելիք-Ղարաբյոզյանը Հայ ժողովրդական կուսակցության անդամ էր) ու միջանձնային փոխհարաբերությունների հետ, բայց դրանց մասին փաստական տվյալներ և տեղեկություններ դժվար է գտնել²:

---

¹ Նույն տեղում, էջ 48:

² Ասվածին թերևս անուղղակիորեն առնչվում է Գ. Մելիք-Ղարաբյոզյանի հիշողությունների անտիպ տետրի հետևյալ հատվածը. «Մի օր [չեմ յիշում քանիսին էր դա, յամենայն դեպս դա 1919 զարնան ամիսներից մեկին էր] Հայաստանի կառավարության նիստին վարչապետ Աղ. Խատիսեանը ինձ համար բոլորովին անսպասելի յայտարարութիւն արավ. «Ժամանակ է արդեն հայկական համալսարան ստեղծել: Ես դնում եմ այդ հարցը»: [...] Ես լուրջեամբ ընդունեցի վարչապետի յայտարարութիւնը, թեև միևնոյն ժամանակ մտքովս անցաւ ենթադրութիւնը, որ Խատիսեանը իր այդ կտրուկ յայտարարութիւնը բերել է կառավարութեան նիստը Դաշնակցութեան բիրոյից»: Տե՛ս **Մելիք-Ղարաբեօզեան Գ.**, Երևանի համալսարանի ծագումը և նրա կազմակերպչական շրջանը, տետր թիվ 1, ձեռագիր // Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետև՝ ՀԱԱ), ֆ. 502, գործ 173, էջ 5-7:

3. Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի գործունեությունը 1919 թ. մայիս-հունիս ամիսներին

Կառավարության մայիսի 7-ի որոշման մեջ, մերժումից բացի, կար նաև երկրորդ կարևոր կողմը. «[...] հանձնարարել Հ[անրային] կրթության մի-նիստրին զեկուցում ներկայացնել Հայաստանի համալսարան բաց անելու մասին՝ ներկայացնելով համալսարանի ծրագիրը և նախահաշիվը»¹: Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանը, ելնելով ստեղծված նոր իրավիճակից ու առաջադրված պահանջներից, շարունակում է ակտիվ գործունեությունը: Ի վերջո գլխավոր նպատակը Հայաստանում համալսարան ունենալն էր:

Մի քանի օր անց՝ 1919 թ. մայիսի 12-ին, նա պատրաստում է զեկուցագիր և ուղեկից փաստաթղթեր «Հայաստանում բարձրագույն կրթարան հիմնելու վերաբերյալ»: Դրանցում նկատելի են համալսարան հիմնադրելու նախապայմանների խորհմացությունը, երկրի կյանքում նորաստեղծ բուհի ռազմավարական ու մարտավարական խնդիրների հստակ պատկերացումը: Մասնավորապես Ուղեկցագրի առաջին մասում Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանը հիմնավորում է համալսարանի անհրաժեշտությունը Հայաստանում, ապա ըստ առաջնահերթության մատնանշում այն ոլորտները, որոնք «բարձրագույն կրթարանի» շնորհիվ կդառնան երկրի տնտեսական ու մշակութային զարգացման լուրջ խթաններ: Նախարարի կարծիքով, Հայաստանի պայմաններում առաջնային նշանակություն պետք է ունենան ֆիզիկամաթեմատիկական, գյուղատնտեսական, բժշկական, իրավաբանական գիտելիքները, հայոց պատմության և գրականության իմացությունը: Սրանց հիմքի վրա նախ և առաջ կձևավորվեն չորս ֆակուլտետներ՝ պատմաբանասիրական, իրավաբանական-տնտեսական, բժշկական և ֆիզիկամաթեմատիկական՝ համապատասխան բաժիններով: Փաստաթղթերում Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանը առանձնաբար անդրադառնում է նաև համալսարանում դասավանդման լեզվին, ներկայացնում շենքի ընտրության, շինարարական աշխատանքների, ուսումնական լաբորատորիաների կահավորման համար անհրաժեշտ ծախսերի նախահաշիվը:

Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի ներկայացրած փաստաթղթերի հիման վրա կառավարությունը 1919 թ. մայիսի 16-ի նիստում քննարկման է դնում հարցը, որից հետո ընդունվում է «Օրենք Հայաստանում համալսարան բանալու և նրա նախնական ծախսերը հոգալու համար 300000 ռ. հատկացնելու մասին»: Այնտեղ մասնավորապես նշված է. «1. Հիմնել Երևանում համալսարան հետևյալ չորս բաժիններով՝ ա) պատմալեզվաբանական, բ) տնտեսաիրավաբանական, գ) բժշկական և ֆիզիկա-մաթեմատիկական՝ տեխնիկական ստորաբաժանումներով:

---

¹ «Երևանի համալսարան, 1918-1920 թթ. վավերագրերի ժողովածու», էջ 48:

2. Համալսարանը բանալ 1919-20 ճեմարանական տարում:
3. Առաջին հերթին բանալ պատմալեզվաբանական բաժինը:
4. Մնացած բաժինները բանալու ժամանակը և հերթը սահմանում է Մինիստրների խորհուրդը ըստ Հանրային կրթության մինիստրի առաջարկության»¹:

Մայիսի 16-ի այս պատմական որոշումը հետագայում դառնում է Հայոց համալսարանի հիմնադրման օր²:

Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանը պաշտոնավարում է մինչև 1919 թ. հունիսի կեսերը³, այնուհետև նախարարի պաշտոնում նրան փոխարինում է Միրական Տիգրանյանը, իսկ 1919 թ. օգոստոսին՝ Նիկոլ Աղբալյանը: Հատկապես վերջինիս օրոք համալսարանի հիմնադրման աշխատանքները բուռն թափով շարունակվում են: Հանդիսավոր բացումը տեղի է ունենում 1920 թ. հունվարի 31-ին Ալեքսանդրապոլի Առևտրական դպրոցի շենքում⁴: Ուշագրավ է, որ համալսարանի բացման արարողությանը նվիրված և նրան նախորդող մամուլի հրապարակումներում բազմաթիվ հյուրերի, հրավիրյալների և ելույթ ունեցողների շարքում մեզ չհաջողվեց հանդիպել Գևորգ Մելիք-Ղարազյոզյանի անվանը...

Ընդհանուր գծերով այսպիսին է մեր նորագույն պատմության մեջ կրթության առաջին նախարարներից մեկի գործունեության համառոտ պատկերը, որն անմիջականորեն առնչվում է հայոց համալսարանի հիմնադրման նախապատրաստական շրջանին:

Ամփոփենք: Հայաստանի առաջին Հանրապետության կռալիցիոն կառավարության կազմում Հանրային կրթության նախարար Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի թեկնածությունը հաջողված էր: Նրա հետաքրքրությունների կիզակետում դեռևս տարիներ առաջ հյուսվել էր ապագա Հայաստանում համալսարան ունենալու տեսլականը, որի նախապատրաստական աշխատանքներին մասնակցելու բախտ է վիճակվում Առաջին հանրապետության տարիներին: Իր գրություններում, նամակներում, ելույթներում նա բազմիցս շեշտում է, որ նորանկախ Հայաստանի ապագան նրա մտավորական ուժերի համախմբումն է, և նրանց գիտական, ստեղծագործական հնարավորությունների օգտագործման լավագույն կենտրոնը պետք է դառնա հայոց համալսարանը: Շուրջ վեց ամիս Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանը այդ գործին տրվել է անմնացորդ նվիրումով՝ օգտագործելով նախարարի պաշտոնը, կուսակցա-

---

¹ Նույն տեղում, էջ 58:

² Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Մաղալյան Վ.**, Երևանի պետական համալսարանի հիմնադրումը // «Էջմիածին», 1999, թիվ Ը-Թ, էջ 80-92:

³ «Երևանի համալսարան» վավերագրերի ժողովածուում Գ. Մելիք-Ղարազյոզյանի վերջին գրությունը թվագրված է՝ 1919 թ. հունիսի 21-ով: Տե՛ս «Երևանի համալսարան, 1918-1920 թթ. վավերագրերի ժողովածու», էջ 73:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 139-164:

կան և ոչ կուսակցական կապերը և իր ամբողջ կարողությունները ծառայեցրել Հայաստանում համալսարան հիմնադրելու գաղափարին:

Այս իրողությունները պատգամ ունեն՝ ըստ արժանվույն գնահատելու այդ տաղանդաշատ մտավորականի վաստակը:

Давид Петросян – *Геворг Мелик-Карагезян у истоков создания армянского университета*

В статье исследуется один из важных периодов деятельности министра народного просвещения Первой Республики Армения Геворка Мелик-Карагезяна, который непосредственно связан с созданием Ереванского государственного университета. Г. Мелик-Карагезян, став министром народного просвещения (декабрь 1918-июнь 1919), с большим энтузиазмом отдается идее создания университета в Армении. Сначала он прилагает значительные усилия для перенесения в Армению действующего в Тбилиси Закавказского частного университета. А после отклонения вопроса продолжает активную деятельность по созданию университета в Армении собственными силами. Г. Мелик-Карагезян был убежден, что главная цель – объединение научных и творческих сил армянской интеллигенции на родине, и наилучшим центром этого объединения мог стать армянский университет.

Davit Petrosyan – *Gevorg Melik-Gharagozyan at the Origins of the Foundation of the Armenian University*

The article examines the period of activity of the Minister of Public Education of the Republic of Armenia Gevorg Melik-Gharagozyan, which is directly related to the preparatory period of the foundation of Yerevan State University. Becoming the Minister of Public Education (December 1918-June 1919) G. Melik-Gharagozyan with great enthusiasm dedicated himself to the idea of creating a University in Armenia. First, he made considerable efforts to move the Transcaucasian private University of Tbilisi to Armenia. But when the issue did not get a solution he continued his activities in Armenia, which included creating a University with his own resources implementing a government decision. Gevorg Melik-Gharagozyan was sure, that eventually, the important thing was to unite scientific and creative forces of the Armenian intellectuals in the homeland, the best center of which would become the Armenian University.

Ներկայացվել է 07.02.2019

Գրախոսվել է 18.04.2019

Ընդունվել է տպագրության 25.06.2019